

JOSEF EGYPTSKÝ – „MUŽ, V NĚMŽ JE DUCH BOŽÍ“ (GN 41,38)

Petr Chalupa

Josefa označuje farao za „muže, v němž je duch Boží“ (Gn 41,38). Taktó obdarován je Josef schopen vykládat sny, řešit ekonomickou krizi v Egyptě a odpustit bratrům, jak s ním jednali, když ho prodali do otroctví. Josefovi se podobá vykladač snů Daniel a tvůrce předmětů potřebných při bohoslužbě Besaleel. Oba jsou naplněni Božím duchem, aby dokázali splnit své úkoly. Josef se mění v průběhu událostí, v jeho blízkosti dochází k proměně jeho bratrů.

DOC. PETR CHALUPA, TH.D.

Docent biblických věd Starého a Nového zákona na CMTF UP. Zabývá se exegezí Starého zákona, vzájemným vztahem diachronních a synchronních metod při výkladu biblického textu. Je ředitelem Českého katolického biblického díla.

Namyšlený otloukánek?

Představu o Josefu Egyptském si obvykle vytváříme na základě výuky náboženství nebo podle obrázků v biblích pro děti. Josef bývá zpodobován jako tatínkův mazánek, s nímž velcí bratři nejprve krutě zatočí. S odstupem však poznávají, jak se mýlili a jak účinně dokáže jejich bratr pomoci jim i jejich rodinám. Obvykle se v jeho osudech zdůrazňují rysy, které jsou zároveň varováním i výzvou k napodobování:¹ otcem prosazovaný mladík sní o velké budoucnosti; člověk prodaný vlastními bratry do otroctví dosáhne vysokého postavení; vysoce postavený odpouští těm, kteří mu ukřivdili.

Vzhledem k naznačené nábožensko--pedagogické redukci je dobré uvědomit si, že na začátku spletitého dění má Josef 17 roků. Není tedy už žádné malé dítě, ale pracuje jako pastýř ve společenství velké rodiny svého otce (Gn 37,2). Vrcholného postavení správce Egypta dosahuje ve

30 letech (Gn 41,46). První kniha Mojžíšova (Gn 37–50) tedy vykresluje osudy muže, který se potýká s problémy ve vlastní rodině i v cizím prostředí, do něhož se dostává. Vypravěč těchto příběhů sleduje, jak vše, čím Josef prochází, přispívá i k jeho postupnému dozrávání.

Schopnost vykládat sny

Z určitého pohledu se Josef dostává do nemalých potíží právě kvůli svým snům. Ke snům má ovšem stále blízko – i v egyptském vězení. Sám uvádí teologický klíč své schopnosti vykládat sny spoluvězňům. Říká nekompromisně: „Vykládat sny náleží přece Bohu.“ (Gn 40,8) Když si k tomu uvědomíme, že „Hospodin byl s Josefem, takže se mu všechno dařilo“ (Gn 39,2), neudiví nás, že se v Egyptě stal známým jako vykladač snů a že byl povolán, aby vyložil sny samotnému faraonovi.

Pozoruhodnou obměnu tohoto motivu nabízí kniha Daniel. Také v ní si panovník neví rady s významem svých snů. Bezradní zůstávají i babylonští mudrci. Ovšem jeden z judských přesídlenců, který se už osvědčil jako vykladač snů, žije na královském dvoře. Daniel je několikrát charakterizován jako člověk, v němž „je svatý duch Boží“ (Da 4,8.18; 5,11.14).² Rovněž ve zdůvodnění Danielových zvláštních schopností se objevuje zmínka o duchu:

„Daniel pak vynikal nad říšské vládce i satrapy, neboť v něm byl mimořádný duch“. Je ovšem jasné, že pouze takový člověk může být ustanoven „nad celým královstvím“ (Da 6,4).

Můžeme se pokusit zobecnit: Schopnost vykládat sny je Božím darem. Zvláštní význam má v této souvislosti Boží duch, který dokáže člověka učinit moudrým, tedy mimo jiné schopným vykládat sny.

Moudrý ekonom pro dobu krize

Josef dokáže nejen odhalit budoucnost podle faraonových snů, ale ví také, jak by se dalo přečkat sedm hladových let. Popisuje přesně, jak by měl egyptský panovník jednat v době sedmileté ekonomické krize. Měl by ustanovit „schopného a moudrého muže správcem v Egyptě“ (Gn 41,33). Faraó se přesvědčil, že Josef umí vykládat sny, že je schopný analytik ekonomické situace. Domnívá se tedy, že v Josefovi působí Boží duch: „Zda najdeme podobného muže, v němž je duch Boží?“ (Gn 41,38) A ustanovuje právě Josefa „správcem celé egyptské země“ (Gn 41,41), pověřuje ho tedy úřadem, jehož zřízení mu Josef doporučil.³ Zároveň mu faraó dává egyptské jméno a manželku z prestižní egyptské rodiny. Josef se nechá naprosto poegyptštit, ale jen tak může být přijatelný jako autorita v celé egyptské zemi. Ve svých 30 letech se mění v dospělého Egyptana.⁴ Během dosavadního života prodělal několik pádů, nyní však vyvrcholil jeho vzestup. Biblický autor se nerozpakuje nepřímo polemizovat se zbožštěným sluncem Egyptanů a jeho pozemským prostředníkem, faraonem: „Vzešel nad egyptskou zemí jako slunce.“ (Gn 41,45) Tvrdit něco takového o (původně hebrejském otroku) Josefovi muselo v Egyptě působit jako náboženská i politická provokace.

Ustanovený nad lidmi

„Mužem, v němž je duch“, je nejen Josef Egyptský. Čtvrtá kniha Mojžíšova charakterizuje Jozua jako „muže, v němž je duch“ (Nu 27,18), a to ve chvíli, kdy má být Mojžíšem ustanoven nad společenstvím Izraelitů putujících pouští. Sám Hospodin je v této souvislosti chápán jako „Bůh duchů všech tvorů“ (Nu 27,18), tedy jako původce ducha, který oživuje všechny bytosti a který je v Jozuovi. Pozoruhodné je rovněž znakové jednání, kterým se ustanovení Jozua do postavení nad jinými lidmi dává najevo. Podle Hospodinova pokynu má na něho Mojžíš „vložit ruku“ (Nu 27,18). Sledovaný záměr je pak vyjádřen slovy, která známe spíše jako slova Ježíšova, jež pronesl v podobné situaci (Mk 6,34): „aby Hospodinovo společenství nebylo jako ovce bez pastýře“ (Nu 27,17).

Knihy Numeri říká jednoznačně, že postavení, v němž je někdo „nad lidmi“ jako jejich „pastýř“, může převzít jenom ten, v němž je „duch“. Takovým člověkem je Mojžíšův nástupce Jozue. Ta-

kovým se faraonovi jevil už Josef. Proto mu mohl svěřit vysoké postavení a neslýchanou pravomoc.

Mezi zručností řemeslníka a talentem umělce

Skutečnost, kterou vyjadřuje věta „je v něm Boží duch“, můžeme obměnit (při zachování stejného významu) větou „byl naplněn Božím duchem“.

Druhá kniha Mojžíšova se mimo jiné zabývá dopodrobna vybavením putovní svatyně, která odpovídala situaci putování pouští. Předpokládá stan setkávání a schránu svědectví, příkrov a všeko náčiní stanu, stůl s náčiním, svícen z čistého zlata s veškerým náčiním a kadidlový oltář, oltář pro zápalné oběti s veškerým náčiním a nádrž s podstavcem, jemně tkaná roucha, totiž svatá roucha pro kněze Árona a roucha jeho synů ke kněžské službě (Ex 31,7–10). Takové věci může ovšem vyrábět pouze ten, kdo umí „dovedně pracovat se zlatem, stříbrem a mědí, opracovávat kameny pro vsazování a obrábět dřevo k zhotovení jakéhokoli díla“ (Ex 31,4–5). Jistý Besaleel je k této činnosti Hospodinem povolán a naplněn „Božím duchem, totiž moudrostí, důvtipem a znalostí“ (Ex 31,2n.).

Ramesse II. pod stromem išed ve společnosti bohů obdarovávajících jej dlouhou vládou; Ramesseum

Když se Druhá kniha Mojžíšova vrací ke stejnému tématu o několik kapitol později, dodává ještě: „dal mu i schopnost vyučovat“ (Ex 35,34). Zmíněného Besaleela a jeho pomocníka Oholiba vybavil pak Hospodin mnoha talenty: „Obdařil je dovedností zhotovovat jakékoli dílo řemeslnické, umělecké, výšivkářské, na látce purpurově fialové, nachové a karmínové a na jemném plátně, i dílo tkalcovské; aby dovedli udělat jakékoli dílo a pracovat s vynalézavostí.“ (Ex 35,35)

Všechny tyto schopnosti, které si můžeme představit jako zručnost řemeslníka i jako talent umělce, se odvozují od základního vybavení: „byl naplněn Božím duchem“. V Josefovi byl Boží duch, a proto dokázal vykládat sny i řídit egyptské hospodářství. Zdá se, že přítomnost Božího ducha v člověku je podmínkou toho, aby dosáhl něčeho skutečně hodnotného.

Zusammenfassung

Josef ist von Pharaon erkannt als „Mann..., in dem der Geist Gottes wohnt“ (Gen 41,38). Nur aufgrund dieser Begabung ist er fähig, die Träume zu deuten, die Bewältigung der ökonomischen Krise in Ägypten zu leiten, den Brüdern ihre Misshandlung zu vergeben. Ihm ähneln sich Traumdeuter Daniel und Goldschmied der Kultgeräte Besaleel, die auch voll von Geist Gottes sind, um ihre Aufgaben zu erfüllen. Josef verwandelt sich im Gange der Ereignisse, in seiner Nähe verwandeln sich auch seine Brüder.

Muž, který se dokáže změnit a v jehož blízkosti se lidé mění

Na několika místech vyprávění se dozvídáme, že se Josef rozplakal. Právě v těchto chvílích dochází k jeho pozoruhodné proměně. V prvních dvou případech pláče Josef potají (nad bratry v Gn 42,24 a nad Benjaminem v Gn 43,30). V obou situacích musí potlačit své city, aby mohl bratry ovládat, jak potřebuje. Až se později dá bratrům poznat, nemusí už své slzy skrývat (Gn 45,2.14n.; 46,29; 50,1.17). Od té chvíle totiž nehodlá bratry dále ovládat, a proto nemusí ani ukrývat své city.

Proměna se však ve vyprávění netýká jen Josefa. Dost zřetelně se mění také jeho bratr Juda. Kdysi navrhl ostatním bratrům „zpeněžit“ mladšího bratra (Gn 37,27). Později se ovšem zastává Benjaminu, a to tak, že dává všanc sám sebe (Gn 43,8n.; 44,18–34). Josefovy příběhy nás mimo jiné ujišťují o tom, že lidé se mohou změnit a skutečně se mění.⁵

Jak odpouští člověk, v němž je Duch Boží?

Po pohřbu svého otce si bratři uvědomí, že by Josef nemusel zapomenout na křivdu a mohl by jim odplatit „za zlo, které proti němu spáchali“ (Gn 50,15). Nechají Josefovi vyřídit část Jakubovy závěti: „Odpusť už přece svým bratrům jejich vinu a hřích, jimiž ti ublížili.“ (Gn 50,17) Svým postojem naplňují bratři Josefovy sny, když před ním padají na tvář (Gn 50,18; srov. Gn 37,5–10) a prohlašují se za jeho otroky. Vrcholem této pasáže je Josefova reakce: „Jsem snad na místě Božím?“⁶ Josef si dobře uvědomuje, kým je. Právě proto se jeho bratři nemusejí obávat, že by se mohli stát jeho otroky. Odpuštění mezi bratry je tedy možné, jen když se všichni považují za „služebníky Boha (Jakubova)“ (Gn 50,17), když nikdo z nich nehodlá učinit druhého svým služebníkem.⁷ Potom je možné vnímat působení Boží prozřetelnosti: „Vy jste sice měli se mnou zlý záměr, ale Boží záměr byl nakonec dobrý...“ (Gn 50,20) Takto dovede na závěr vystihnout smysl všech předcházejících událostí člověk, v němž je Duch Boží, Josef Egyptský.

Poznámky:

- 1 V mnoha pasážích Gn 37–50 se v různých obměnách pojednává téma identifikace (osob a osobami charakterizovaných věcí). Srov. EBACH, J. *Josef und Josef: Literarische und hermeneutische Reflexionen zu Verbindungen zwischen Genesis 37–50 und Matthäus 1–2*. Stuttgart: Kohlhammer, 2009, s. 24.
- 2 Theodotionova recenze chápe gramatický plurál aramejského textu správně ve významu singulárním. Není tedy třeba překládat „duch svatých bohů“, jak to činí např. Český ekumenický překlad.
- 3 Srov. LUX, R. *Josef: der Auserwählte unter seinen Brüdern*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2001, s. 125.
- 4 Srov. COTTER, D. W. *Genesis*. Collegeville: Liturgical Press, 2003, s. 303.
- 5 Srov. EBACH, J. „Wann ist ein Mann ein Mann? Beobachtungen und Überlegungen zur Josefsfigur in Gen 37–50“, *Bibel und Kirche* 3/2008, s. 134n.
- 6 Formulací „Jsem snad na místě Božím?“ volí zde Český katolický překlad (*Pentateuch*. Kostelní Vydří: KNA, 2006) správnější možnost překladu – vzhledem k variantě Českého ekumenického překladu: „Jsem snad Bůh?“
- 7 Srov. CHALUPA, P. *Svoboda ve vztahu k službě a poslušnosti: Biblicko-teologická studie*. Olomouc: VUP, 2011, s. 34.